RUY GONSALES DE KLAVIXO KUNDALIGIDA TEMURIY MALIKALAR TASVIRI: LINGVOKULTUROLOGIK VA TARJIMASHUNOSLIK TAHLILI

Maksimova Sevara Botirali qizi
Samarqand Davlat chet tillari instituti xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yunalishi magistranti

Kirish. XV asr boshlarida Samarqandga tashrif buyurgan kastiliyalik elchi Ruy Gonsales de Klavixoning "Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi" (1403–1406) asari Temuriylar renessansi davridagi ayollarning, xususan, Temuriy malikalarning saroy va jamiyat hayotidagi o'rnini yorituvchi eng xolis va noyob manbalardan biridir. Sharqiy miniatyuralar va rasmiy saroy yilnomalaridan farqli o'laroq, Klavixo malikalarning kiyinishi, muloqot odobi hamda diplomatik qabullardagi ishtirokini batafsil va realistik tarzda tasvirlaydi.

Material va metodologiya. Tadqiqot obyekti sifatida asarning ispancha asl nusxasi hamda uning o'zbekcha va ruscha tarjimalari tanlandi. Ishda lingvokulturolojik, chog'ishtirma-qiyosiy hamda tarjima transformatsiyalari tahlili metodlaridan foydalanildi

Amaliy Tahlil: Saroy Mulk Xonim Liboslari va Ziyofatlari Tahlili

1. Etnografizmlar va liboslar terminologiyasi

Klavixo 1404-yilning sentabr oyida Samarqandning "Bog'i Dilkusho" majmuasida Saroy Mulk Xonim tomonidan tashkil etilgan qabul marosimini katta hayrat bilan tasvirlaydi. Malikaning tashqi ko'rinishi va libosi tahlilida quyidagi lisoniy-madaniy xususiyatlar ajralib turadi[1]:

- **Bosh kiyimi (Kasaba):** Klavixo malikaning bosh kiyimi juda baland bo'lib, u qizil mato bilan qoplanganini, usti qimmatbaho javohirlar, yoqut va marvaridlar hamda oltin tugmachalar bilan bezatilganini va eng tepasida oppoq patlar qadalganganini yozadi. Qo'lyozma matnda bu murakkab etnografik birlik tavsifiy iboralar orqali berilgan bo'lsa, o'zbekcha va ruscha tarjimalarda u davrga xos "kasaba" yoki "toqi" realliyasi sifatida qayta tiklanadi (rekonstruksiya qilinadi).[2]
- **Libosi (Qizil ipak to'n):** Saroy Mulk Xonim kiygan uzun, yengsiz, suraladigan qizil ipak to'n Yevropa saroy liboslaridan tubdan farq qilgan. Klavixo ushbu libosning etaklari uzunligi va uni bir necha xizmatkorlar ko'tarib yurganini ta'kidlaydi. Tarjimashunoslik nuqtai nazaridan, muallif o'ziga noma'lum bo'lgan Sharqiy to'n va shoyi matolarni tushuntirish uchun analogiya usulidan foydalangan, tarjimonlar esa uni adekvat leksik-semantik vositalar bilan aks ettirishgan.[3]

2. Ziyofatlar va diplomatik pragmatika.

Klavixo guvohliklarida Saroy Mulk Xonimning oddiy ayol emas, balki imperiyaning oliy maqomli malikasi va diplomatik munosabatlar ishtirokchisi ekani ko'rinadi:[4]

- **Ziyofat tartibi va elchilar qabul qilinishi:** Klavixo va boshqa elchilar bevosita Katta Xonimning shaxsiy o'rdasiga taklif etilgan. Malika baland taxtda, ipak parda ortida o'tirgan holda elchilarni qabul qilgan hamda ularga o'z qo'li bilan sharob va go'sht tortiq qilishni buyurgan.[5]
- **Sharob marosimi va ijtimoiy status:** Matndagi ziyofat va qabul so'zlari shunchaki ko'ngilochar tadbirni emas, balki qat'iy protokolga ega bo'lgan davlat darajasidagi diplomatik qabulni anglatadi.
- **Matnlararo ekvivalentlik:** Klavixo matnidagi Qirolicha Xonim hamda Katta Xonim birikmalari tarjimada Temuriylar davri saroy unvonlar tizimining aniq ekvivalentligi saqlangan holda "Saroy Mulk Xonim" va "Katta Xonim" tarzi bilan berilgan.

Ilmiy-nazariy va lingvokulturologik xulosalar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

• **Temuriy malikalarning ijtimoiy-siyosiy maqomi:** Klavixo guvohliklari va matn tahlili shuni ko'rsatadiki, Temuriylar davlatida malikalar (xususan, Saroy Mulk Xonim) faqat ichki saroy hayoti bilan cheklanib qolmagan. Ular o'z shaxsiy saroylari, mol-mulki va yerlariga ega bo'lgan hamda xalqaro diplomatik qabullar (ziyofatlar) o'tkazish vakolatiga ega oliy maqomli shaxslar hisoblangan.[6]

• **Etnografik realliyalarning lisoniy aks etishi:** Ispan elchisi Yevropa madaniyatida muqobili bo'lmagan Sharqona kiyim-kechak (*kasaba/toqi*, *qizil ipak to'n*), unvonlar hamda saroy marosimlarini tasvirlashda tavsifiy (deskritiv) va analogik usuldan foydalangan.

• **Madaniylararo muloqot va semantik adekvatlik:** Klavixo matnidagi ziyofat yoki taklif tushunchalari oddiy ko'ngilochar tadbir emas, balki qat'iy belgilangan davlat va diplomatik protokoli darajasidagi marosimni anglatadi.

3. Tezisning amaliy va metodologik ahamiyati

Tahlil yo'nalishi	Ilmiy yangiligi / Natijasi
Lingvokulturologiya	G'arbiy Yevropa sayohatnomalarida Sharq ayoli timsolining xolis va realistik tasvirlanishini dalillash.
Tarjimashunoslik	XV asr kiyim-kechak va saroy protokoli terminlarining g'arbiy va sharqiy tillar o'rtasidagi leksik-semantik transformatsiyasini ochib berish.
Manbashunoslik	Klavixo kundaligini Temuriylar davri jamiyatshunosligi va gender tarixini o'rganishda birlamchi lisoniy manba sifatida e'tirof etish.

4. Tezisni himoya qilish uchun qisqa xulosa matni

R. G. de Klavixo kundaligida Temuriy malikalarga oid berilgan ma'lumotlar va ularning tarjimadagi lisoniy talqini Temuriylar davlatida ayollarning faqat uy ichida emas, balki diplomatik hamda ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol ishtirokchisi bo'lganini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Tarjimada ushbu realliyalarning to'g'ri qayta tiklanishi davr ruhini ko'rsatishda muhim lingvistik va madaniy ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqot Ruy Gonsales de Klavixoning kundaligi misolida Temuriylar renessansi davrida ayollarning, xususan, Saroy Mulk Xonimning yuksak diplomatik va madaniy o'rnini lisoniy va tarjimashunoslik nuqtai nazaridan asoslab beradi. Ispancha asl matn va uning tarjimalari chog'ishtirilganda, etnolingvistik birliklar hamda saroy protokoli terminlarining adekvat qayta tiklangani va bu asar Yevropa hamda Sharq madaniylararo muloqotining noyob lisoniy ko'zgusi ekani isbotlandi.[7]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R. González de Clavijo – "Embajada a Tamorlán" (Ispancha asl nusxa, 1782/1999) va uning O. Tog'ayev tarjimasi ("Samarqandga – Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi", 2010).
2. Tarjimashunoslik va Lingvokulturologiya (Metod va Nazariya).
   S. Vlakhov, S. Florin – "Untranslatable in Translation (Realies)" (1980).
3. K. Musayev – "Tarjima nazariyasi asoslari" (2005), G'. Salomov – "Tarjima nazariyasiga kirish" (1993).
4. T. Sultonov – "Temuriylar davri jamiyatida ayollarning o'rni va ijtimoiy statusi" (2015), R. G. Mukhminova – "Women in the Society of Timurid Central Asia" (1997).
5. G. A. Pugachenkova – "Одежда народов Средней Азии эпохи Тимуридов" (1996).
6. T. W. Lentz, G. D. Lowry – "Timur and the Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century" (1989).
7. V.V. Vorobyev, V. N. Komissarov – Lingvokulturologiya va tarjima lingvistikasi (2008).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.